

نگاهی تحلیلی بر مبانی و روشهای حفظ قرآن کریم

مؤلف: رضا نحفی

انتشارات تلاوت

وابسته به سازمان دارالقرآن الکریم

۱۳۸۹

سرشناسه: نجفی، رضا، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدید آور: نگاهی تحلیلی بر مبانی و روشهای حفظ قرآن کریم / مؤلف: رضا نجفی
مشخصات نشر: تهران، تلاوت، ۱۳۸۹
مشخصات ظاهری: ۱۷۶ صفحه
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۶۲-۰۷-۱
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: چاپ قبلی: پیام عدالت، ۱۳۸۵.
یادداشت: کتابنامه
موضوع: قرآن - حفظ - راهنمای آموزشی
رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ BP ۸۰ / ۸ / ۳۴۴
رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۱۰۷
شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۵۴۸۵۶

نگاهی تحلیلی بر مبانی و روشهای حفظ قرآن کریم

مؤلف: رضا نجفی

ناشر: انتشارات تلاوت وابسته به سازمان دارالقرآن الکریم

نوبت چاپ: اول پاییز ۱۳۸۹ (مجموعاً چاپ پنجم)

چاپ: شریعت / صحافی: شیرازی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۶۲-۰۷-۱

شمارگان: ۵۰۰۰ جلد

قیمت: ۱۷۰۰ تومان

سازمان دارالقرآن الکریم

نشانی: تهران، میدان امام حسین(ع)، خیابان خواجه نصیرالدین طوسی، شماره ۷۷

تلفکس: ۷۷۶۳۳۹۳۹ تلفن: ۷۷۶۳۵۵۰۰

این کتاب به سفارش سازمان دارالقرآن الکریم
جهت استفاده در دوره‌های آموزشی حفظ و
دوره‌های تربیت معلم قرآن کریم چاپ
گردیده است.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۳
پیش گفتار.....	۱۷

فصل اول: مبانی حفظ

حفظ.....	۲۰
معانی لغوی و اصطلاحی.....	۲۰
تحفیظ.....	۲۱
حافظ.....	۲۲
حَمَل.....	۲۲
خاستگاه حفظ قرآن کریم.....	۲۳
۱- وعده خداوند متعال به حفاظت از قرآن.....	۲۳
۲- نبی اکرم، اولین حافظ قرآن کریم.....	۲۴
محمد ﷺ پیامبر اُمی.....	۲۶
۳- حفظ قرآن در میان صحابه رسول خدا ﷺ.....	۲۷

۲۸.....	تعداد حافظان و قاریان قرآن در عصر نبی اکرم ﷺ
۲۹.....	علی علیه السلام برترین حافظ عصر نبی ﷺ
۳۱.....	زید بن ثابت
۳۲.....	عبدالله بن عباس
۳۲.....	حفظ قرآن در دروه های بعد
۳۳.....	ابوالاسود دؤلی
۳۳.....	سعید بن جبیر
۳۳.....	فضه خادمه
۳۴.....	حفظ قرآن کریم در آینه روایات معصومین
۳۶.....	حافظان فارسی زبان
۳۷.....	اشعار حافظ، نمادی از قرآن دوستی ایرانیان

فصل دوم: روانشناسی حفظ قرآن کریم

۴۰.....	حافظه
۴۱.....	الگوی از حافظه
۴۲.....	حافظه حسی
۴۳.....	حافظه کوتاه مدت
۴۴.....	حافظه درازمدت
۴۴.....	ویژگی های حافظه دراز مدت
۴۷.....	فراموشی و علل آن
۴۷.....	۱- نظریه زایل شدن
۴۸.....	۲- نظریه تحریف
۴۹.....	۳- نظریه واپس زدن
۴۹.....	۴- نظریه تداخل
۵۰.....	۵- نظریه بازیابی ضعیف
۵۳.....	زمینه لازم برای حفظ کردن

۵۴.....	یادآوری و روش آن
---------	------------------

فصل سوم: شناخت و بررسی برخی از شیوه های حفظ قرآن کریم

۵۶.....	پیشگفتار
۵۶.....	روش جدید اشاره در حفظ قرآن
۵۸.....	۱- عدم بکارگیری روش های دیداری در شیوه اشاره
۶۰.....	نکته
۶۰.....	هشدار
۶۱.....	۲- یکپارچگی نبودن اشاره ها نزد همگان
۶۳.....	۳- تحمیل بار اضافی در به ذهن سپاری اشاره ها
۶۴.....	۴- نامأنوس بودن حفظ قرآن با شیوه های ابداعی اشاره
۶۶.....	۵- ایجاد حرکات نمایشی به جای معنا
۶۶.....	۱-سوره حمد
۶۶.....	۱-سوره توحید
۶۶.....	پیشنهاد
۶۹.....	دیدن و شنیدن، مقدمه حفظ
۷۲.....	روش حفظ شنیداری
۷۲.....	۱- کودکان پیش دبستانی
۷۳.....	۲- اشخاص بی سواد
۷۳.....	۳- نابینایان
۷۴.....	روش شنیداری، شیوه ای عمومی نیست
۷۶.....	مرور محفوظات با روش شنیداری
۷۷.....	نتیجه
۷۸.....	روش حفظ نونها لان
۷۹.....	دستیابی به روشی کارآمد در زمینه ی حفظ خردسالان
۷۹.....	۱- بهره گیری از روش شنیداری

- ۲- وسایل کمک آموزشی ۷۹
- ۳- بهره گیری از فن تکرار و ممارست ۸۰
- ۴- شروع از عبارت های کوتاه ۸۱
- ۵- پرهیز از واژگان و مفاهیم ثقیل و انتزاعی ۸۱
- ۶- زبان داستان، زبان کودکان ۸۲
- ۷- زبان شعر ۸۴
- ۸- انتخاب سوره های کوچک همراه با آهنگ موزون ۸۴
- ۹- تکالیف خارج از کلاس (منزل) ۸۵
- ۱۰- ارزشیابی آموزشی ۸۶
- الف) ارزشیابی آموزشی ۸۶
- ب) ارزشیابی مرحله ای ۸۷
- ج) ارزشیابی پایانی ۸۷
- چند توصیه به مربیان آموزش حفظ ۸۸
- نتیجه ۹۱
- تحلیلی از آسیب شناسی حفظ ۹۳
- ۱- دعوت به همکاری مربیان کم تجربه و کم دانش ۹۳
- ۲- اختلاط گروه های سنی قرآن آموزان ۹۴
- ۳- استفاده غیر صحیح از روشهای تشویق و تنبیه ۹۵
- ۴- شتاب زدگی، هیجان و خستگی ۹۷
- ۵- حفظ متن آیات بدون توجه به مفاهیم ۹۹
- ۶- اهداف سطحی و ابزاری از قرآن ۱۰۰
- ۷- به ذهن سپردن آیات بدون مرور ۱۰۲
- ۸- برنامه ریزی نامتناسب با سن و دانش قرآن آموزان ۱۰۳

فصل چهارم: عوامل موثر در حفظ

- ۱- انگیزه ۱۰۶
- انگیزه به چه معناست ۱۰۶
- حفظ قرآن، نگرهانی که همه جا هست ۱۰۹
- ۲- تصمیم ۱۱۰
- ۳- عزم و اراده در پیمودن راه ۱۱۱
- ۴- توکل بر خدا و توسل به معصومین ۱۱۲
- ۵- نظم ۱۱۴
- ۱-۵- نظم در رعایت ترتیب آیات ۱۱۵
- ۲-۵- نظم در میزان محفوظات در هر جلسه ۱۱۶
- ۳-۵- نظم در زمان پرداختن به حفظ ۱۱۷
- ۴-۵- نظم، نشانه ایمان و تقوا ۱۱۸
- ۶- هدف مندی و آینده نگری ۱۱۸
- نتیجه ۱۱۹
- زمینه های موثر در حفظ قرآن در کودکان ۱۲۰
- ۱- کودکی آغاز بر شکل گیری شخصیت ۱۲۰
- ۲- آمادگی ذهنی کودک ۱۲۰
- ۳- پایداری ذهنی ۱۲۱
- ۴- تاثیر پذیری کودک ۱۲۲
- ۵- واکنش های تشویقی ۱۲۲
- نتیجه ۱۲۳
- مهم ترین عوامل موثر در آموزش کودک ۱۲۴
- ۱- مربی ۱۲۴
- اشاره ای به وظایف کاری مربی در ارائه آموزش مطلوب ۱۲۵
- الف) انتخاب ساعت آموزشی مناسب ۱۲۵
- ب) پرهیز از ایجاد خستگی در کودک ۱۲۵

- ج) شناسایی استعداد قرآن آموزان ۱۲۵
- د) همراهی با قرآن آموزان ۱۲۶
- ه) تعامل مربی با خانواده ۱۲۶
- و) ایجاد رقابت آموزشی ۱۲۷
- ۲- خانواده ۱۲۷
- الف) کسب حلال، پایه تربیت ۱۲۸
- ب) الگو پردازی ۱۲۸
- ج) زبان کودکان ۱۲۹
- د) تشویق و هدایت ۱۲۹
- ن) پیگیری مراحل آموزشی کودک ۱۳۰
- ه) ارتباط با مربی و کلاس ۱۳۰
- و) پشتیبانی آموزشی ۱۳۱
- ی) حفظ آرامش خانواده ۱۳۱

فصل پنجم: وسایل آموزشی و کمک آموزشی

- وسایل آموزشی و کمک آموزشی در حفظ قرآن کریم ۱۳۴
- ۱- قرآن، مصحف شریف ۱۳۴
- دلیل توصیه به عدم تغییر رسم الخط و چاپ قرآن ۱۳۷
- ۲- نوارهای آموزشی ترتیل ۱۳۸
- دلیل استفاده از ترتیل در حفظ قرآن کریم ۱۳۸
- چگونگی استفاده از نوارهای آموزشی ترتیل ۱۴۰
- شیوه عملی مرور محفوظات با نوارهای ترتیل ۱۴۲
- ویژگی های بهترین نوار ترتیل ۱۴۳
- حفظ قرآن یک کار فردی است یا یک فعالیت گروهی؟ ۱۴۶
- جلسات آموزشی عامل مهمی در پیشرفت حفظ قرآن ۱۴۶
- دلایل توصیه به حضور در کلاس های حفظ ۱۴۷

فصل ششم: عوامل موفقیت در حفظ

عوامل موفقیت در حفظ.....	۱۵۲
۱- تمرکز حواس.....	۱۵۲
برطرف نمودن عوامل پریشانی ذهنی.....	۱۵۳
انتخاب مکان مناسب برای حفظ قرآن.....	۱۵۴
انتخاب زمان مناسب.....	۱۵۵
زمان مناسب جهت حفظ آیات.....	۱۵۵
زمان مناسب جهت مرور محفوظات.....	۱۵۶
۲- برنامه‌ریزی.....	۱۵۶
برنامه‌ریزی برای به ذهن سپاری آیات.....	۱۵۷
حفظ براساس تعداد آیات.....	۱۵۷
نقد این روش.....	۱۵۷
حفظ براساس سطر بندی صفحات.....	۱۵۸
نقد این روش.....	۱۵۸
حفظ براساس تعیین زمان.....	۱۵۹
برنامه‌ریزی برای مرور محفوظات.....	۱۶۱
آیات مشابه و شیوه حفظ آنها.....	۱۶۴
مثال اول.....	۱۶۴
مثال دوم.....	۱۶۵
۱- توجه به وجوه تشابه.....	۱۶۵
۲- بکارگیری ترجمه.....	۱۶۵
۳- یادداشت برداری.....	۱۶۶
۴- نشانه گذاری و رمزهای قراردادی.....	۱۶۶
۵- تکرار و ممارست.....	۱۶۷
نگاهی کوتاه به حفظ قرآن با شماره آیات و صفحات.....	۱۶۸
چند توصیه راهبردی به حفاظ قرآن کریم.....	۱۷۰
«منابع و مأخذ».....	۱۷۵

از همکاری و مساعدت حوزه معاونت آموزش و پژوهش سازمان دارالقرآن الکریم در بازخوانی و تصحیح متن و همچنین همکاری استاد ارجمند جناب آقای احمد حاجی شریف در راستای مصوبه شورای آموزشی سازمان جهت گنجاندن کتاب حاضر در دوره های آموزشی تربیت معلم قرآن کریم و نیز پشتیبانی محقق فرهیخته جناب آقای حسن تفکری در خصوص چاپ و نشر این اثر کمال تشکر و قدردانی دارم. امید است کریم متعال خدمتگزاری همه خادمان کلام الله مجید را به کرم قبول فرماید.

مؤلف

مقدمه

سال‌ها قبل در اوائل دوره نوجوانی که با علاقه فراوان فراگیری قرائت قرآن کریم را دنبال می‌کردم به طور پراکنده از اواخر قرآن سوره‌هایی را نیز حفظ نمودم اما راضی نبودم چرا که علاقه‌مند به حفظ کل آن بودم. تحقق خواسته‌ام ممکن نشد تا آنگاه که در نخستین سالهای دهه هفتاد به دانشگاه راه یافتیم. آشنایی با قاریان و حافظان برتر کشور و حضور در جلسات آموزشی موجب گردید که همان دو سال اول، قرآن را به طور کامل حفظ نمایم به گونه‌ای که ثمره آن کسب بیش از ده رتبه ممتاز در سطح کشور و حضور در رقابت‌های جهانی بود.

پس از آن متوجه شدم که علاوه بر علاقه شخصی قرآن‌آموز، عوامل متعددی لازم است تا وی موفق به حفظ قرآن گردد. بی‌تردید نقش عوامل محیطی را نباید نادیده گرفت. شاید بسیاری از علاقه‌مندان تصور می‌کنند که حفظ قرآن کریم نیازمند حافظه‌ای قوی است، اما به جرأت عرض می‌کنم که اندکی اراده و پشت کار جایگزین حافظه خواهد بود. آنچه مهم است نقش پدران و مادران گرامی در

ایجاد انگیزه در فرزندان شان می باشد. تشویق، حضور در جلسات آموزشی، شرکت در رقابت ها و مسابقات حفظ و مواجهه صحیح با مقوله حفظ از مهم ترین عواملی است که در دستیابی به هدف مؤثر است. منظورم از مواجهه صحیح با مقوله حفظ این است که قرآن آموز را با آموزش های درست و واقع بینانه به موفقیت نزدیک کنیم نه آن که با پر رنگ کردن حاشیه، تأکید بر حفظ شماره آیات و صفحات و سطرها، ارائه روش های آموزشی ناکارآمد، شتاب و هیجان در کسب موفقیت، ناخواسته موجبات سوختن استعداد او را فراهم نماییم. آنچه در ادامه مطالعه خواهید نمود نوشتاری است که در آن به بررسی پیرامون همین موضوعات پرداخته شده است پاره ای از مطالب کاملاً علمی است و بخشی دیگر از مطالب جنبه تجربی دارد که نگارنده با توجه به تخصص و تجربه خود به آن پرداخته است. بدون تردید نگاهی چالشی به حفظ قرآن کریم که خصوصاً از دهه هفتاد رونق گرفته و عمومیت یافته است، از موضوعات کم سابقه می باشد که همراه با اختلاف سلیقه و اختلاف روش خواهد بود. انتظار حقیر به عنوان عضو کوچکی از جامعه بزرگ قرآنی کشور این است که اساتید، حافظان و صاحب نظران گرانمایه با مطالعه محتوایی نوشتار حاضر علاوه بر انعکاس نواقص به اینجانب، در صورت نیاز به نقد آن بپردازند چرا که تردیدی ندارم که شیوه های صحیح و کارآمد محصول تفاوت آراء و تنش اندیشه هاست. آنچه پیش رو دارید در شش فصل تنظیم گردیده که خواننده محترم در فصل اول با مفاهیم حفظ و واژه های مترادف آن آشنا شده، تاریخچه ای از آن را مطالعه می نماید. فصل دوم حاوی پژوهشی علمی در ساختار حافظه و نظریه های روانشناسان پیرامون آن است. شناخت کلی از حافظه به عنوان ظرفی که محفوظات در آن گنجانده می شوند ضروری است. شاید برخی از عدم موفقیت ها زائیده دانش اندک پیرامون توانایی ذهنی خودمان باشد. با مطالعه این

فصل شکل کلی حافظه و راه‌های تقویت فرآیند حفظ معرفی می‌شود. در سومین فصل به نقادی برخی از روش‌های حفظ قرآن کریم پرداخته شده است. آموزش قرآن به روش اشاره به طور ویژه بررسی شده و نقاط ضعف و قوت آن بیان گردیده است. سه فصل آخر در بردارنده مقدمات و عواملی است که قرآن‌آموز را در حفظ بهتر آیات یاری می‌دهد. سعی شده مطالب به طور مفصل و تشریحی بیان شود. این فصل خصوصاً جهت بهره‌برداری مربیان ارجمند مفید خواهد بود. در خاتمه از همه عزیزان بررگوار که در نگارش، تصحیح و چاپ این نوشتار مددی نمودند تشکر می‌نمایم. از همسر مهربانم که وجود گرانبهایش موجب دلگرمی و پشت کارم گردیده کمال تشکر و قدردانی دارم خصوصاً آن که در طول چند سال زندگی مشترکم به دلیل فشردگی تحصیل، تدریس و پژوهش هرگز نتوانسته‌ام حق او را اداء نمایم شرمسارم. بار دیگر از همه صاحبان اندیشه و قلم مصرانه درخواست می‌نمایم که نواقص کارم را به حقیر منعکس فرمایند.

رضا نجفی

پاییز ۸۵

پیشگفتار

اکنون که به یاری پروردگار متعال و پشتوانه علمی اساتید حفظ قرآن کریم، مجموعه حاضر به عنوان یکی از سرفصل‌های آموزشی دوره های تخصصی تربیت معلم قرآن کریم انتخاب گردیده، جا دارد با نگاهی دقیق‌تر همراه با پژوهشی جدی، جنبه‌های بیشتر موضوع بررسی و مطالعه گردد. این مهم با پیشنهاد سازمان دارالقرآن کریم و طی مدت یک سال با همراهی تعدادی از اساتید ارجمند انجام شده و ضمن تکمیل تحلیل‌های پیشین کتاب، مطالبی جدید در خصوص روش حفظ نونهالان نیز بر آن افزوده گردیده است.

ارائه عناوینی جدید در خصوص شیوه حفظ خردسالان، همراه با کلیاتی از سیستم آموزشی پیش دبستانی ضرورتی است که در ویرایش جدید به آن پرداخته شده است؛ اگرچه حجم کتاب اجازه توسعه مطالب را نمی‌دهد لکن اصرار نگارنده بر این است که تا حد ممکن موضوعات طرح شده کامل و گویا باشد.

بخش مختصری در خصوص آسیب شناسی حفظ قرآن کریم تقدیم علاقمندان - به خصوص معلمان و حافظان کلام الله مجید - گردیده که تا حدودی نشان دهنده دغدغه های موجود در این رشته است و همواره پرهیز از آنها به عنوان یک ضرورت مطرح می باشد. در این عنوان، پژوهشی مستقل و مفصل الزامی است که مجالی وسیع تر می طلبد و در حقیقت کتاب حاضر اجمالی از آسیب شناسی حفظ را منعکس نموده است.

در دو قسمت مجزا، توصیه هایی علمی و تجربی به مربیان، معلمان و حفاظ ارجمند ارائه گردیده که در جای خود بسیار پر اهمیت و مهم می باشد. به عبارتی دیگر موفقیت هر معلم یا حافظ قرآن در گرو رعایت همان موازین ذکر شده می باشد. این نکات که فهرست وار بیان گردیده محصول مطالعه و تجربه شخصی نگارنده و مصاحبه علمی با تعدادی از اساتید ارجمند تعلیم و تربیت است که انشاء الله مورد توجه مخاطبین محترم قرار خواهد گرفت.

بار دیگر از تمامی کسانی که حقیر را در ویرایش جدید، تصحیح متن، مطالعه و بازخوانی علمی و همچنین چاپ و نشر کتاب یاری نمودند کمال تشکر و امتنان دارم. از خوانندگان محترم، خصوصاً مدرّسین ارجمند که مجموعه مطالب این کتاب را تدریس می نمایند عاجزانه خواهشمندم مراتب ضعف و قوت پژوهش را به اینجانب منعکس نموده تا در ویرایش های بعد مورد استفاده قرار گیرد.

رضا نجفی

بوشهر - شهریور ۸۹